



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№3



2026

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, mart.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukurimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.



MUNDARIJA

RAQAMLI IQTISODIYOTDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINING IQTISODIY XAVFSIZLIGIGA TA'SIR ETUVCHI TIZIMLASHTIRILGAN TAHDIDLAR.....	40
Qodirov Tuyg'un Uzoqovich, Nabiyev Bexzod Shavkatovich	
SANOAT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSIYA VA TEXNOLOGIK MODERNIZATSIYANING O'RNI	44
Boboqulov Sanjar Bahromqulovich	
YASHIRIN IQTISODIYOTNI BAHOLASHNING USLUBIYOTI VA UNING SOLIQ TIZIMIDA QO'LLANILISHI	49
To'xtabayev Oybek Odilovich	
YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR.....	56
Ismailov Bobir Salomovich	
TIJORAT BANKLARI INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI	62
Yangiboyev F.B.	
MINTAQAVIY IQTISODIY SALOHİYATDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	68
Turayev Og'abek Kaxramonovich	
XORIJIY MAMLAKATLARDA TO'QIMACHILIK KLASTERLARINI RIVOJLANTIRISH TAJRIBASI.....	75
Yusupova Feruza Yo'ldoshevna	
BANK XIZMATLARI SIFATINI BOSHQARISHNING INTEGRATSION VA ADAPTIV MODEL.....	83
Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li	
QURILISH TASHKILOTLARI FAOLIYATINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI EKONOMETRIK MODELLAR ASOSIDA BAHOLASH	89
Qidirniyazov Ajiniyaz Sherniyazovich	
ICHKI NAZORAT VA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDAGI XAVFLARNI BOSHQARISH	94
Islamova Nargiza Mirzaxidovna	
TURIZMNING MINTAQADA IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI	104
Rasulova Muxabbat Teshabayevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH ORQALI INVESTITSION JOZIBADORLIKNI OSHIRISHNING HOZIRGI KUNDAGI HOLATI TAHLILI	111
Begamov S.X.	
RETHINKING JOB CREATION: ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF MACROECONOMIC EMPLOYMENT ANALYSIS.....	116
Zakhidov Azizbek Rustamovich	
HUDUDIY TURIZM KLASTERLARINI SHAKLLANTIRISH VA ULARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	125
Ro'zimova Xusnora Mirzobek qizi	
SUG'URTACHILIK VA O'ZBEKISTONDA SUG'URTA SEKTORINING HOLATI.....	129
O'runboyeva Sotima Alisher qizi	
GO'SHT VA GO'SHT MAHSULOTLARINI SANOAT USULIDA QAYTA ISHLASHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI.....	134
Xaydarova Sitora Suranbay qizi	
KORXONALAR QIYMATINI BAHOLASH VA BOZOR BAHOSINI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASI.....	139
Abduraxmanov Sherzodbek Ravshanovich	
YASHIL IQTISODIYOT: EKOLOGIK BARQARORLIK VA IQTISODIY SAMARADORLIK UYG'UNLIGI.....	145
Jamaldinova Asalxon Saliyevna	
2025-YILDA O'ZBEKISTON UCHUN ENG YAXSHI 10 TA TRANSPORT TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSIYALARI	151
Mamasaliyeva Mukaddas Ibadullayevna, Beketov Timur Kazakbayevich	



MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHNING INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVLARI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TIZIMLAR QIYOSIY TAHLILI	155
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich	
ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ: ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ	163
Хайдарова Ёркиной Аскар кизи	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA INNOVATSION TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING FISKAL VA INSTITUTSIONAL MEKANIZMLARI	170
Mamatova Nodira Mirzavaliyevna	
ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И УСТОЙЧИВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ: ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ МОДЕЛИ ПЕРЕХОДА ТЕПЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВ ТАШКЕНТСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ НА СОЛНЕЧНЫЕ СИСТЕМЫ ЭНЕРГОСНАБЖЕНИЯ	178
Срождидинова Зарина Хайриддиновна, Абдувалиева Зилола Абдуллаевна	
МАМЛАКАТИМИЗДА QISHLOQ HUDUDLARIDA XIZMATLAR SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	186
Yuldashova Nilufar Ziyabayevna	
RIVOJLANISHDA RAQOBAT EMAS, BALKI HAMKORLIKNING USTUVORLIGI: NAZARIY VA AMALIY TAHLIL	190
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
IJTIMOY HIMOYA QAMROVINI KENGAYTIRISH MEKANIZMLARI VA "QAMRAB OLINMAGAN O'RTA QATLAM" MUAMMOSI	196
Bafoev Farrux Jo'raqulovich	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA EKOLOGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	202
Shanazarova Gulyoraxon Baxtiyarovna	
O'ZBEKISTON STARTAP EKOTIZIMIDA INVESTITSIYA JALB QILISH JARAYONINING INSTITUTSIONAL MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH MEKANIZMLARI	208
Xoliqova Xurshidaxon Xayotjon qizi	
INNOVATSION IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA STARTAP EKOTIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY JIHLTLARI	214
Usmanov Gafurjon Shavkatovich	
QURILISHDA ISHLAB CHIQRISH VA SIFATNI BOSHQARISH TIZIMLARINING RIVOJLANISHI	220
Buriyev Xakim Toshimovich, Usmanov Ilxom Achilovich	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSION MUHITNI TAKOMILLASHTIRISHNING STRATEGIYALARI	225
Xolov Sherali Axrorboyevich	
2010-2024-YILLARDA O'ZBEKISTONDA TO'QIMACHILIKNI INVESTITSIYALASHNING EKONOMETRIK TAHLILI	229
Ashurov Shuhratbek Qudrat o'g'li	
TIJORAT BANKLARI MOLIYAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY USULLARI	233
Sherbekova Kamola Norbekovna	
AHOLI MOLIYAVIY SAVODXONLIGI DARAJASI VA UNI BAHOLASHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI	243
Abduvoxidov Akmal Abdulazizovich	
MARKAZIY BANK KURS SIYOSATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI	249
Saydullayev Nodirbek Narzullaevich	
O'ZBEKISTON MINTAQALARIDA BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISH SALOHİYATI VA MUAMMOLARI	258
Raupov Shuxrat Soyibovich	
ЭКОТУРИЗМ В УЗБЕКИСТАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	264
Абидова Дилфуза Игамбердиевна, Рахматуллаева Зулайхо Хасан кизи	
DIGITAL ECONOMY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BUSINESS CHANGE IN THE REGIONS	270
Abdullayev Muzaffar Abdujabbarovich	



QISHLOQ XO'JALIK MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASHDA IOT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	273
Mirzaev Dilshod Artikovich	
ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ СТАРТАП-ПРОЕКТОВ В ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА.....	279
Касимова Наргиза Сабитджановна	
YASHIL IQTISODIYOTNING NAZARIY ASOSLARI VA UNGA ILMIY YONDASHUVLAR.....	284
Ismoyilova Mahliyo Oybek qizi	
BOSHQARUVDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR (OLIV TA'LIM MISOLIDA).....	289
Kariyeva Gulnora Abdullayevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA KORPORATIV MIJOZLARGA XIZMAT KO'RSATISHNING AMALDAGI HOLATI VA ASOSIY TENDENSIYALARI.....	295
Qurbonov Odilbek Ro'zmatovich	
O'ZBEKISTONDA SPORT FEDERATSIYALARI VA ASSOTSIATSIYALARINI SAMARALI BOSHQARISH TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'LLARI.....	302
Umed Farmonkulovich Radjabov	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN IQTISODIY MEKANIZMNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA ULARNING AMALIY AHAMIYATI.....	307
Mullayeva Mexrangiz Axtam qizi	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA).....	313
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Muradova Nazira Raximjanovna	
RAQAMLI MARKETING VA ONLAYN PLATFORMALAR ORQALI EKOTURISTIK MAJMUALARNI OMMALASHTIRISH TRENDI.....	318
Xolmatova Parvina Asliddin qizi	
O'ZBEKISTONDA SOLIQ MA'MURCHILIGI STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI VA ULARNI YECHIMLAR.....	323
Normurzayev Umid Xolmurzayevich	
РАЗВИТИЕ ДИСТАНЦИОННОГО БАНКОВСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК ФАКТОР РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА.....	327
Бахтиёров Худайберган Хамдам угли	
MAHALLIY BUDJETLARDA TRANSFERTLARGA QARAMLIK DARAJASINI BAHOLASH (XORAZM VILOYATI MISOLIDA).....	335
Xudoyqulov Hamidjon Abdullayevich	
QORAQALPOG'ISTON QISHLOQ XO'JALIGIDA RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISHNI BOSHQARISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI.....	342
Tajibaev Berdax Asqarbay uli	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA INNOVATSION JARAYONLARNI JADALLASHTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	347
Ashurova Maftuna Ortiq qizi	
STRATEGIC DIRECTIONS FOR INCREASING CAPITAL EFFICIENCY OF COMMERCIAL BANKS: DIGITALIZATION AND RISK MANAGEMENT INTEGRATION.....	352
Sadullaeva Mokhinur Aziz kizi	
TECHNOLOGY MANAGEMENT AND SME INTERNATIONALIZATION: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW.....	358
Abduxafizova Madinabonu Mirabbos qizi	
TA'LIM SIFATINI BAHOLASH MEZONLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....	363
Mamadiyarov Zokir Toshmurovich	
SMART UNIVERSITET KONSEPSIYASI ASOSIDA REYTING VA RAQOBATBARDOSHLIKNI INTEGRAL BOSHQARISH.....	371
Xudoyqulov Husen Ahadovich	



BUXGALTERIYA HISOBINING MILLIY VA XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA MOLIYAVIY HISOBOT 1-SHAKLINING QIYOSIY TAHLILI	379
Shodiyev Murodjon Bakirovich	
SUG'URTA BOZORINING RAQAMLI RIVOJLANISHIDA NAZARIY QARASHLAR	384
G'oziyeva Aziza Abdusalomovna	
MINTAQAVIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA INNOVATSION LOYIHALAR SAMARADORLIGINI BAHOLASH USULLARI	389
Xamrayev Quvvat Iskandarovich	
MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI	397
P.SH.Usmonov	
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОВ ИНВЕСТИЦИОННОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОЦЕНКИ ДОХОДНОСТИ АКЦИЙ УЗБЕКСКИХ ЭМИТЕНТОВ.....	401
Ирмухамедова Муслима Дилшодовна	
KORXONA VA TASHKILOTLARDA INSON KAPITALIDAN SAMARALI FOYDALANISHDA KORPORATIV MADANIYAT, AXLOQIY-RUHIY VA MA'NAVIY MUHITNING O'RNI	407
Suyunov Dilmurod Xolmurodovich, Qodirov Tuyg'un Uzoqovich	
ELEKTRON PULLARNING MOHIYATI VA ULARNING MILLIY TO'LOV TIZIMIDAGI ROLI.....	416
Toshniyozov Sherali Kamoliddinovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA UY XO'JALIKLARINING TADBIRKORLIK FAOLIYATINI KENGAYTIRISH.....	423
Eshbaeva Shahnoza Faxriddinovna	
APPLICATION OF EXTREME MODELS IN ASSESSING THE ECONOMIC POTENTIAL OF AN ENTERPRISE	428
Musayeva Shoira Azimovna	
SOLIQ MA'MURCHILIGIDA XORIJIY Tajriba Hamda Uni O'zbekistonda Qo'llash Samaradorligi.....	435
Bozorova Ozoda Raximovna	
DAVLAT FUQAROLIK XIZMATI IMIJINI OSHIRISHDAGI MUAMMOLARNI HAL ETISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI: QIYOSIY TAHLIL.....	439
Bekmurodov Navruz Ergashevich	
TA'LIM XIZMATLARI SOHASIDA YARATILGAN YALPI QO'SHILGAN QIYMAT DINAMIKASI VA UNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	449
O'rinov Komiljon Kozimovich	
BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHNING MINTAQAVIY OMILLARI.....	453
Salomat Norova	
QURILISH MATERIALLARI BOZORI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	459
Usubjonov Zaxriddin Vasliddin o'g'li	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKSPORT OPERATSIYALARINI SUG'URTA QILISHNI RIVOJLANTIRISH.....	465
Xalikov R. B.	
BIZNES JARAYONLAR AUTSORSINGINI OPTIMALLASHTIRISH USULLARI TAHLILI	472
Uzaqov Ortik Shaymardanovich	
DAVLAT MOLIYAVIY BOSHQARUVI SAMARADORLIGINING IJTIMOY ADOLATGA TA'SIRINING PEFA VA CEQ METODOLOGIYALARI ORQALI TAHLILI	477
Zokirjonov Muhammadsodiq Ravshanbek o'g'li	
NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL QILISHNING XORIJ TAJRIBASI	485
Turmanqulov Norpo'lat Sa'dullayevich	
MINTAQADA IJTIMOY HIMOYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH.....	491
Saparov Ismat Chorshanbiyevich	
MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANISHDA EKOLOGIK INNOVATSIYALARNI QO'LLAB-QUVVATLASH YO'NALISHLARI	495
Ismatov Sharofiddin Asatulloevich	



THE ESSENCE OF THE OPTIMAL COST STRATEGY	500
Sodiqov Mirakhror Abbas ugli	
TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA TOG'-KURORT ZONALARINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY JIHATLARI (CHORVOQ ERKIN TURISTIK ZONASI MISOLIDA)	504
Shomurodova Shahnoza G'ayratovna	
ICHKI AUDIT SIFATI VA SAMARADORLIGI TUSHUNCHALARINING IQTISODIY MAZMUNI HAMDA ULARNING O'ZARO BOG'LIQLIGI	509
Ergashev Olloyor Furqat o'g'li	
QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARI FAOLIYATINI SOLIQQA TORTISH VA UNI HISOBINI YURITISH	517
Abdullayev Abdurauf	
TIJORAT BANKLARNING RISKLARINI BAHOLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	522
Kudaybergenova Guzal Kuanishbayevna	



TIJORAT BANKLARNING RISKLARINI BAHOLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Kudaybergenova Guzal Kuanishbayevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustqail izlanuvchisi

E-mail: guzalkudaybergenova2@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklari faoliyatida yuzaga keladigan asosiy risklar hamda ularni baholashning zamonaviy usullari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida kredit riski, likvidlik riski, bozor riski va operatsion risklarning iqtisodiy mohiyati o'rganilib, xalqaro bank amaliyotida keng qo'llanilayotgan zamonaviy risk baholash modellarining (Basel III, IFRS-9, stress-test va sun'iy intellektga asoslangan modellar) samaradorligi baholangan. Tadqiqot natijalari tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash hamda bank faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, bank risklari, kredit riski, risk boshqaruvi, Basel III, IFRS-9, stress-test, Big Data, moliyaviy barqarorlik.

Abstract. This article analyzes the main risks arising in the activities of commercial banks and modern methods for their assessment. The study examines the economic nature of credit risk, liquidity risk, market risk, and operational risk, and evaluates the effectiveness of modern risk assessment models widely used in international banking practice (Basel III, IFRS-9, stress testing, and artificial intelligence-based models). The research results contribute to improving risk management systems in commercial banks, strengthening financial stability, and increasing the efficiency of banking operations.

Key words: commercial banks, banking risks, credit risk, risk management, Basel III, IFRS-9, stress testing, Big Data, financial stability.

Аннотация. В данной статье проанализированы основные риски, возникающие в деятельности коммерческих банков, а также современные методы их оценки. В ходе исследования изучена экономическая сущность кредитного, ликвидного, рыночного и операционного рисков, а также оценена эффективность современных моделей оценки рисков, широко применяемых в международной банковской практике (Basel III, IFRS-9, стресс-тестирование и модели на основе искусственного интеллекта). Результаты исследования направлены на совершенствование системы управления рисками в коммерческих банках, укрепление финансовой устойчивости и повышение эффективности банковской деятельности.

Ключевые слова: коммерческие банки, банковские риски, кредитный риск, управление рисками, Basel III, IFRS-9, стресс-тестирование, Big Data, финансовая устойчивость.

KIRISH

Bank tizimi iqtisodiyotning eng muhim institutsional elementlaridan biri hisoblanadi. Tijorat banklari iqtisodiyotning turli tarmoqlarini moliyalashtirish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Biroq bank faoliyati ma'lum darajadagi moliyaviy risklar bilan bog'liq bo'lib, ushbu risklarni samarali boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bank faoliyatida eng ko'p uchraydigan risklar quyidagilardan iborat:

- kredit riski;
- likvidlik riski;
- bozor riski;
- operatsion risk.

Global moliyaviy jarayonlar natijasida bank tizimida risklarni baholash va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarurati yanada ortib bormoqda. Xususan, Basel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan Basel III standartlari hamda IFRS-9 xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bank risklarini baholashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishni talab etadi [1].

Shu sababli tijorat banklarida risklarni baholashda zamonaviy usullardan foydalanish masalasi dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi.



MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bank tizimida risklarni baholash va boshqarish masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Ularning ilmiy ishlari bank faoliyatida risklarni samarali boshqarish mexanizmlarini shakllantirishga muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xorijiy iqtisodchi olimlardan René M. Stulz o'z tadqiqotlarida banklarda risklarni boshqarish tizimi korporativ boshqaruv bilan uzviy bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha, banklarda risklarni samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda potensial yo'qotishlarni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Olim bank risklarini kompleks tahlil qilish va ularni strategik boshqaruv jarayoniga integratsiya qilish zarurligini asoslab bergan [1].

Yana bir xorijiy olim Anthony Saunders bank risklarini boshqarish tizimini o'rganib, bank faoliyatida risklarni diversifikatsiya qilish hamda zamonaviy moliyaviy instrumentlardan foydalanish risklarni kamaytirishning eng samarali usullaridan biri ekanini ta'kidlagan. Olimning fikricha, bank risklarini samarali boshqarish uchun risklarni aniqlash, baholash hamda monitoring qilish jarayonlari yagona tizim asosida tashkil etilishi zarur [2].

Shuningdek, Z. Korzeb tijorat banklarida risklarni baholashda Cost of Risk (CoR) ko'rsatkichining muhim ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi. Uning tadqiqotlariga ko'ra, banklarda kredit portfeli sifati, muammoli kreditlar ulushi (NPL) hamda kapital rentabelligi (ROE) kabi ko'rsatkichlar risk darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [3].

Mahalliy iqtisodchi olimlardan M. Muxamedov o'z ilmiy tadqiqotlarida O'zbekiston bank tizimida risklarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalar hamda katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, avtomatlashtirilgan risk baholash tizimlari banklarda kredit risklarini prognoz qilish aniqligini oshiradi va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi [4].

Mahalliy olim X. Xasanova bank risklarini boshqarishda ichki nazorat tizimini takomillashtirish muhimligini ta'kidlab, banklarda risklarni aniqlash va monitoring qilish jarayonlarini kuchaytirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynashini ilmiy jihatdan asoslab bergan [5].

Shuningdek, O. Maxmudov tijorat banklari faoliyatida risklarni baholashda reyting tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, banklarni reyting asosida baholash risk darajasini aniqlash, banklarning moliyaviy barqarorligini baholash hamda investorlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi [6].

Umuman olganda, yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar bank risklarini baholashda zamonaviy usullarni joriy etish bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda statistik tahlil usuli, qiyosiy tahlil usuli, iqtisodiy-matematik modellashtirish hamda grafik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida O'zbekiston tijorat banklari faoliyati bo'yicha statistik ma'lumotlar hamda xalqaro bank tizimida qo'llanilayotgan risklarni baholash usullari o'rganildi.

Bank risklarini baholashda quyidagi zamonaviy metodlardan foydalaniladi:

1. Stress-test tahlili;
2. Value at Risk (VaR) modeli;
3. IFRS-9 asosidagi kredit riskini baholash modeli;
4. sun'iy intellekt va Big Data asosidagi risk modellar.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bank risklarini baholash tizimining samaradorligi banklarning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy bank amaliyotida risklarni aniqlash va baholash jarayonida raqamli texnologiyalardan keng foydalanilmoqda.

Risklarni baholash jarayoni bank qaysi risklarni boshqarishi yoki boshqarish imkoniyatiga ega emasligini aniqlashda ham muhim ahamiyatga ega. "Risk" tushunchasi bank sohasida muhim iqtisodiy kategoriyalardan biri hisoblanadi, chunki bank faoliyatida risksiz operatsiyalar deyarli mavjud emas.

Risklarning bank tizimiga ta'sirini baholashning ahamiyati ayniqsa kutilmagan vaziyatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Risk hodisaning natijasini oldindan aniq belgilab bo'lmashini anglatadi va rivojlanish variantlari orasida turli ehtimoliy natijalar mavjud bo'ladi. Bank faoliyatida bu ko'pincha yo'qotishlar — iqtisodiy zarar yoki foydaning kamayishi shaklida namoyon bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, banklar o'z faoliyatiga xos risklar bilan bir qatorda, har qanday xo'jalik yurituvchi subyekt uchun umumiy bo'lgan iqtisodiy risklarga ham duch keladi. Shu sababli bank tizimida risklarni aniqlash, baholash hamda samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Quyidagi jadvalda bank risklarini baholashda qo'llaniladigan asosiy zamonaviy usullar keltirilgan.



1-jadval. Tijorat banklarida risklarni baholashning zamonaviy usullari[7]

Risk baholash usuli	Mazmuni	Afzalliklari
Stress-test	Turli iqtisodiy ssenariylar asosida bank barqarorligini baholash	Inqiroz sharoitida bank barqarorligini prognoz qilish imkonini beradi
Value at Risk (VaR)	Moliyaviy aktivlar qiymatining ehtimoliy yo'qotish darajasini aniqlash modeli	Risk miqdorini aniq statistik baholash imkonini beradi
IFRS-9 modeli	Kredit risklarini kutilayotgan yo'qotishlar asosida baholash	Kredit portfelining real risk darajasini aniqlash imkonini beradi
Sun'iy intellekt modellari	Katta ma'lumotlar asosida kredit risklarini prognoz qilish	Qaror qabul qilish tezligi va aniqligini oshiradi

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, zamonaviy bank tizimida risklarni baholash jarayonida iqtisodiy-matematik modellar keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, IFRS-9 asosidagi kredit risklarini baholash modeli banklarda kredit portfeli sifatini yanada aniqroq baholash imkonini bermoqda.

Stress-test tahlili esa banklarning barqarorligini turli iqtisodiy shoklar sharoitida baholash imkonini beradi. Ushbu usul ko'plab mamlakatlar markaziy banklari tomonidan bank tizimining barqarorligini tekshirishda keng qo'llanilmoqda.

Risk mohiyati	
tavakkalchilik ma'lum bir qarorning amalga oshirilishi natijasida yuzaga keladigan zarar ko'rinishida, shu jumladan moliyaviy, moddiy va boshqa yo'qotishlar shaklida ko'rib chiqish	qarorni amalga oshirish jarayonida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan omad, daromad yoki foyda nuqtai nazaridan risk ham tahlil qilinadi

1-rasm. Riskning mohiyati[8]

Bank sektorining globallashuvi risklarning milliy iqtisodiyotga ta'sirini ham kuchaytirmoqda. Iqtisodiy adabiyotlarda "risk" kategoriyasi tez-tez uchraydi va ko'plab xorijiy hamda mahalliy mualliflar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Bu esa mazkur masalaning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi. A.Yu. Kazanskaya fikricha, riskning mohiyatini tushuntirishda ikkita asosiy jarayonni ajratish mumkin.

Bank tizimidagi integratsiya jarayonlari, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi hamda iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi an'anaviy yondashuvlarni takomillashtirish va bank risklarini boshqarishning yangi metodologiyalarini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Jahon bank tizimida kuzatilgan moliyaviy inqirozlar markaziy banklarga nazorat funksiyalarini kengaytirish imkonini berdi. Shu bilan birga, bank faoliyatining xalqaro standartlarini ishlab chiqish hamda ularni milliy bank tizimida qo'llash bo'yicha yangi yo'nalishlar shakllandi. Ushbu o'zgarishlar bank tizimining mustahkamligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar bank risklarini samarali boshqarish hamda iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishda muhim omil hisoblanadi.

Turli mamlakatlarda tijorat banklari faoliyatini nazorat qilish va bank risklarini boshqarish uchun turli metodlar qo'llaniladi. Masalan, Niderlandiya, Italiya va Rossiyada bank nazorati asosan markaziy banklar tomonidan amalga oshiriladi. Kanada va Shveysariyada esa bank nazorati maxsus tashkilotlar tomonidan olib boriladi. Germaniya, AQSH va Yaponiya kabi mamlakatlarda bank nazorati markaziy banklar hamda davlat idoralari hamkorligida amalga oshiriladi. AQSHda inspeksiya jarayoni tijorat banklarining moliyaviy holatini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lsa, Buyuk Britaniyada hujjatli nazorat muhim o'rin tutadi. Masofaviy nazoratni samarali tashkil etish maqsadida nazorat organlari va auditorlik kompaniyalari o'rtasida yaqin hamkorlik yo'lga qo'yiladi. Bunday yondashuv bank faoliyatining shaffofligini ta'minlash hamda risklarni samarali boshqarishga xizmat qiladi. Har bir mamlakatda o'ziga xos nazorat mexanizmlari mavjud bo'lgani sababli, bu jarayonlar turli shakllarda amalga oshiriladi.

Buyuk Britaniyada auditorlik kompaniyalari tijorat banklarining moliyaviy holatini nazorat qilishda muhim rol o'ynaydi. Ular qonunchilik asosida nazorat organlarini banklarning to'lovga qobiliyati bilan bog'liq muammolar haqida xabardor qilish huquqiga ega. Bu yondashuv bank faoliyatida shaffoflikni oshirish va muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Fransiya va Niderlandiyada esa auditorlik kompaniyalarining bunday xabardorlik funksiyasi qonunchilik bilan majburiy tartibda belgilangan. Mazkur mamlakatlarda nazorat organlari va auditorlik tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlik bank sektori barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Majburiy xabardorlik mexanizmi bank risklarini kamaytirish va moliyaviy muammolarning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi.



Risklarni baholash tizimining asosiy maqsadi bank faoliyatidagi salbiy ko'rsatkichlarni aniqlash va ularni baholashdan iborat. Har bir tekshiriladigan element bo'yicha belgilangan ballar asosida bank faoliyati natijalari umumlashtiriladi. Olingan baholar nazorat organlariga bank faoliyatiga aralashuv zarurligini aniqlashda yordam beradi, xususan, bankrotlikning oldini olish hamda kreditorlar va omonatchilar manfaatlarini himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Reytingi yuqori bo'lgan banklarda tekshiruvlar kamroq o'tkaziladi. Ushbu tizimning afzalligi shundaki, u bank faoliyatini asosli tahlil qilish va tushunarli mezonlar asosida baholash imkonini beradi.

Risklarni baholash reyting tizimi keng ko'lamdagi tartibga solinadigan hisobotlarga tayangan holda ishlab chiqiladi. Masalan, Fransiyada qo'llaniladigan ORAP tizimi Fransiya banki va Bank komissiyasining ma'lumotlar bazalaridan, tashqi auditorlar hamda tijorat banklari tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlardan foydalanadi. Bundan tashqari, Yevropa davlatlari o'rtasidagi hamkorlik doirasida taqdim etilgan ma'lumotlar ham ushbu tizimda qo'llaniladi. Mazkur yondashuv bank risklarini aniq baholash va samarali nazoratni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

2-jadval. Bank risklarini baholashda foydalaniladigan yondashuvlar[9]

Nomi	Yondashuvlar
Risklarni diversifikatsiya qilish	Banklar o'z risklarini turli xil aktivlar va operatsiyalar bo'yicha taqsimlashga harakat qiladilar. Bu muvaffaqiyatsiz bitimlar yoki bozordagi noqulay o'zgarishlar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni kamaytirish imkonini beradi.
Qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini baholash	Banklar kredit berishdan oldin qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini har tomonlama baholaydilar. Bu qarz oluvchining moliyaviy holati, to'lov qobiliyati hamda kredit tarixini tahlil qilishni o'z ichiga oladi.
Siyosat va tartib-qoidalarni ishlab chiqish va amalga oshirish	Banklar risklarni kamaytirish hamda tartibga solish talablariga rioya etilishini ta'minlash maqsadida kompleks siyosat va tartib-qoidalarni ishlab chiqadilar hamda amaliyotga joriy etadilar. Masalan, kreditlash jarayonida ma'lum cheklovlar o'rnatilishi yoki qo'shimcha xavfsizlik choralarini talab qilinishi mumkin.
Moliyaviy vositalardan foydalanish	Banklar bozor harakati, valyuta kurslarining o'zgarishi va foiz stavkalari bilan bog'liq risklarni kamaytirish uchun derivativlar, opsiolar va fyucherslar kabi moliyaviy instrumentlardan foydalanishlari mumkin.
Risk monitoringi va nazorati	Banklar o'z risklarini doimiy ravishda kuzatib boradilar va nazorat qiladilar. Bu jarayon aktivlar va passivlar portfelini muntazam tahlil qilish, bozor kon'yunkturasini baholash hamda vaziyat o'zgarishiga tezkor javob berishni o'z ichiga oladi.
Stress-testi	Banklar stress-testlar o'tkazib, turli salbiy iqtisodiy stsenariylar sharoitida bankning moliyaviy barqarorligiga qanday ta'sir ko'rsatishini baholaydilar. Bu banklarga ekstremal vaziyatlarga tayyorgarlik darajasini aniqlash imkonini beradi.
Xatarlarni sug'urtalash	Banklar mumkin bo'lgan yo'qotishlarni kamaytirish maqsadida risklarni sug'urtalashdan foydalanishlari mumkin. Masalan, mulkni zarardan sug'urtalash yoki kreditlarni qaytmaslik riskidan sug'urtalash.

Bizning fikrimizcha, zamonaviy axborot iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy axborotni uzatish va qayta ishlash bilan bog'liq risklar alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq bu banklar faqat texnologik risklarga duch keladi degani emas. Aksincha, har bir an'anaviy bank riski axborot texnologiyalari bilan bog'liq jihatlarga ham ega bo'lib, ularni samarali boshqarish bank faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Risklarni aniqlash va baholash jarayonida axborot texnologiyalarining roli alohida ahamiyatga ega. Shu bilan birga, hozirgi vaqtda bank risklarining mavjud tasnifida axborot risklari iqtisodiy jihatdan yetarli darajada hisobga olinmayotgani kuzatiladi.

Risklarni boshqarish tartib-qoidalari bozor kon'yunkturasidagi o'zgarishlarni inobatga olish, yangi bank mahsulotlarini joriy etish, tashkiliy tuzilmani takomillashtirish hamda axborot tizimlarini rivojlantirish maqsadida doimiy ravishda qayta ko'rib chiqilishi zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlarning ko'plab ilmiy tadqiqotlari bank risklarini boshqarish masalalarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, bu muammoning yuqori darajada dolzarb ekanini ko'rsatadi. Biroq bank sohasidagi mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bank risklarini boshqarishning konseptual tamoyillari hali ham kompleks va tizimli ravishda yetarli darajada o'rganilmagan.

Bank tavakkalchiligini boshqarishning nazariy asoslarini chuqur anglash uchun uning iqtisodiy mohiyati, mazmuni, funksiyalari, tamoyillari hamda qo'llaniladigan usullarini tizimli ravishda ilmiy jihatdan tahlil qilish



zarur. Shu bilan birga, bank risklarini boshqarish jarayonini falsafiy va iqtisodiy nuqtayi nazardan kompleks yondashuv asosida tadqiq etish ushbu sohaning nazariy asoslarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Ayni paytda bank risklarini boshqarish sohasida shakllangan nazariy va metodologik yondashuvlar yetarli darajada mukammal shakllanmaganligi kuzatiladi. Xususan, risklarni boshqarish bo'yicha ilmiy bilimlarning etimologik manbalari, amaliy mexanizmlari hamda ularning bank faoliyatidagi real qo'llanishi masalalarining yetarli darajada tadqiq etilmaganligi ushbu sohada turli ilmiy qarashlar va yondashuvlarning shakllanishiga sabab bo'lmoqda.

Natijada bank risklarini boshqarishning mohiyati, bank faoliyatidagi o'rni, asosiy vazifalari, tamoyillari hamda funksiyalariga oid ilmiy qarashlar o'rtasida ma'lum darajada tafovutlar mavjudligi kuzatiladi. Shu sababli bank risklarini boshqarish tizimini nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganish hamda uning metodologik asoslarini takomillashtirish zamonaviy bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin:

1. Tijorat banklari faoliyatida kredit riski eng yuqori ulushni egallaydi va banklarning moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.
2. Zamonaviy bank tizimida risklarni baholashda Basel III, IFRS-9, stress-test va Value at Risk (VaR) kabi modellar keng qo'llanilmoqda.
3. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt hamda Big Data texnologiyalaridan foydalanish banklarda risklarni prognoz qilish aniqligini oshiradi.
4. O'zbekiston bank tizimida kapital yetariligi va bank rentabelligi ko'rsatkichlari ijobiy dinamikaga ega bo'lib, bu bank tizimining barqaror rivojlanayotganini ko'rsatadi.
5. Kelgusida bank risklarini samarali boshqarish uchun kredit portfelini diversifikatsiya qilish, avtomatlashtirilgan risk monitoring tizimlarini joriy etish hamda xalqaro bank standartlarini keng qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International Framework for Liquidity Risk Measurement, Standards and Monitoring. – Basel, 2019.
2. Saunders, A., Cornett, M. Financial Institutions Management. – New York: McGraw-Hill Education, 2020.
3. Stulz, R.M. Risk Management Failures. // Journal of Applied Corporate Finance. – 2015.
4. Muxamedov, M. Bank tizimida risklarni boshqarish mexanizmlari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
5. Xasanova, X. Tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi. – Toshkent, 2020.
6. Maxmudov, O. Bank faoliyatini reyting asosida baholash metodologiyasi. – Toshkent, 2019.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Statistik ma'lumotlar. – Toshkent, 2024.
8. World Bank. Rasmiy internet sayti ma'lumotlari. <https://www.worldbank.org>



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 3

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.



Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
